

DOBLE OFICIALITAT I LLENGUA PRÒPIA: DUES LLENGÜES I UN TERRITORI

Textos de Josep M. Puig Salellas

Edició a cura
d'Ester Franquesa i Bonet i Lluís Jou i Mirabent

Fundació Noguera

Marcial Pons

MADRID | BARCELONA | BUENOS AIRES

2008

SUMARI

Pròleg	9
Cap a la configuració del dret lingüístic català	11
Josep M. Puig Salellas, l'impulsor	17
TEXTOS GENERALS	25
La llengua i la dominació política	27
La doble oficialitat lingüística com a problema jurídic	43
La doble oficialitat lingüística a l'Estat espanyol	75
La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional	153
La situació jurídica de la llengua catalana, avui	189
Els grans conceptes de la doble oficialitat a la Llei 1/1998, de política lingüística	213
La legislació lingüística a Catalunya: de la Llei de 1983 a la de 1998	251
TEXTOS SECTORIALS	279
La legislació lingüística notarial a l'Estat espanyol i a Catalunya	281
La llengua de l'ensenyament. Comentari a la Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre	307
La normativa lingüística i el món socioeconòmic	327

ANNEX PRIMER. Les lleis lingüístiques de Catalunya	371
Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya	373
Llei 1/1998, d'1 de gener, de política lingüística	381
ANNEX SEGON. Els fonaments jurídics del Tribunal Constitucional . .	397
STC 82/1986, de 26 de juny	399
STC 83/1986, de 26 de juny	404
STC 84/1986, de 26 de juny	408
STC 123/1988, de 23 de juny	410
STC 74/1989, de 24 d'abril	414
STC 46/1991, de 28 de febrer	419
STC 337/1994, de 23 de desembre	422

PRÒLEG

L'any 2003, Josep Maria Puig Salellas publicà en forma de llibre les seves reflexions sobre la història i el futur del seu país, sota el títol *Catalunya: la penúltima cruïlla*. Al final del darrer capítol, es plantejà una pregunta evidentment retòrica —*Aleshores, vol dir que estem a l'última cruïlla...?* a la qual va respondre amb aquella punta d'ironia sorneguera que batejava sempre l'aparença eixuta del seu posat: *Diríem que, com sempre, en la penúltima. I és que, ara i històricament, el gran drama existencial d'aquest país ha estat i és la insuficiència del seu poder polític i, a partir de mitjan del segle XIX, l'entrada progressiva en una demografia decadent. Una gàbia, aquella insuficiència, de la qual no hem trobat encara la manera de sortir-ne.*

Puig Salellas pertanyia, per orígens, a la nissaga d'una de tantes famílies catalanes que han estat les cèl·lules bàsiques d'aquella estructura social denominada *pairalista*, que —segons Vicens Vives— han fet de Catalunya una societat ordenada, amb un teixit social ben travat, estable i jerarquitzada, d'una banda, i dinàmica, de l'altra, les excel·lències i els límits de la qual han estat més o menys ponderats segons la posició ideològica de l'observador. Ara bé, el que resulta indiscutible és que aquesta societat catalana tradicional estava acostumada, des de sempre, a solucionar els problemes gràcies a la seva iniciativa i al seu impuls, prescindint de l'ajut d'unes institucions estatals que considerava, en el millor dels casos, com tan sols relativament pròpies.

Si sumem aquests dos fets —la tradicional insuficiència del poder polític a Catalunya i la tradició catalana de buscar la solució dels problemes pels propis mitjans—, tindrem perfectament dibuixada la mentalitat realista i calculadament pràctica amb la qual Josep Maria Puig Salellas va afrontar el tema —per ell capital— de la seva contribució a l'afirmació i consolidació de la realitat nacional catalana. Ho va fer escollint els dos àmbits fonamentals en els quals s'ha manifestat secularment la identitat d'aquest país: la llengua i el dret.

De fet, va començar pel Dret, que estava més a prop de la seva formació específica i de la seva professió de notari. I, durant bastants anys, va prodigar els estudis sobre diferents punts del Dret català, amb especial atenció a dues matèries: el Dret

de família i el Dret de successions. Però, a partir d'un determinat moment, va deixar pràcticament del tot aquestes matèries, per passar a ocupar-se de la llengua catalana, si bé ho va fer sempre —fidel a la seva preparació— des d'una perspectiva estrictament jurídica i, principalment, en diversos articles —publicats a la *Revista de Llengua i Dret*— que tenen per objecte el desenvolupament del reconeixement del català com a llengua pròpia de Catalunya.

L'aportació doctrinal de Puig a aquesta tasca —que al final va aconseguir un èxit ple amb la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística— ha estat decisiva. Puig va partir de la fixació del concepte de *llengua pròpia* en un doble sentit. En primer lloc, ens movem —segons ell— dins del mateix concepte de propietat i, per tant, en un pla «*singularitzador*», és a dir, identificador del país. I, en un segon aspecte, el concepte de llengua pròpia es projecta sobre el concepte de doble oficialitat, de la mateixa manera que aquest es projecta sobre aquell. I, d'aquest segon aspecte, Puig n'extreu una conseqüència transcendent: que el reconeixement del català com a llengua pròpia de Catalunya no és una declaració ajurídica, de connotacions exclusivament històriques o culturals, sinó que s'integra en el conjunt del sistema català de doble oficialitat, modelitzant-lo en un triple sentit: 1. *Funció identificadora* (llengua única de les institucions catalanes —sens perjudici del sistema de doble oficialitat— i identificadora del territori). 2. *Funció resolutòria* (llengua preferent per resoldre les situacions de conflicte). 3. *Funció normalitzadora* (llengua necessària, l'ús de la qual ha de ser normalitzat mitjançant un tracte de favor).

Aquest llibre que el lector té a les mans és un recull —precisament sota el títol de «*Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*»— de la major part dels treballs en els quals Puig Salellas va estructurar el seu pensament sobre la matèria. I ho va fer d'una forma tan fonamentada i coherent, que el resultat ha constituït una autèntica fita. La seva importància ve donada pel fet que, més enllà de la seva originalitat i qualitat intrínseques —que són evidents—, el major mèrit de la tasca de Puig radica en la seva incidència decisiva en l'evolució de la normativa legal.

L'edició ordenada que ara es publica, sota la cura atenta d'Ester Franquesa i Lluís Jou, resulta oportuna per un doble motiu. En primer lloc, per posar a disposició dels interessats en el tema uns texts intel·ligents, susceptibles —per això mateix— de ser objecte de desenvolupaments ulteriors. I, en segon lloc —«*last but not least*»— per retre homenatge a la figura del seu autor, un dels catalans més il·lustres i —sobre tot— més eficients de la seva generació. Va escriure més que va parlar, i va fer més que va escriure. Un cas singular.

JUAN-JOSÉ LÓPEZ BURNIOL
President de la Fundació Noguera

*I és que és més fàcil canviar les lleis que canviar els homes.
Però això, evidentment, ja és una altra història.*

JOSEP M. PUIG SALELLAS

CAP A LA CONFIGURACIÓ DEL DRET LINGÜÍSTIC CATALÀ

És sabut que l'expansió i la vitalitat legislativa en català ve d'antic, com mostren els *Furs de València*, els *Costums de Tortosa*, els *Usatges* o el *Llibre del Consolat de Mar* aplicats al Mediterrani fins al segle XVIII. Però l'antiguitat de la llengua catalana en l'ordenament jurídic i el prestigi que aquesta presència suposa per a la comunitat lingüística, certament transcendental, no són les motivacions que ens han portat a idear i realitzar el llibre que presentem. A *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori* mostrem, a través de les reflexions de Puig Salellas, l'influx de l'escenari jurídic en matèria de llengua, la incidència del foment, l'autorització, la prohibició o l'obligació per imperatius legals en els comportaments lingüístics. Les polítiques lingüístiques, explícites o no, se serveixen de normes jurídiques i de mesures administratives per a facilitar l'ús o l'abandonament d'una llengua. És així com s'ha anat conformant el dret lingüístic, com a conjunt de normativa que regula l'ús d'una llengua, determina la o les llengües que s'han d'emprar en els actes jurídics i el tractament que cal d'adoptar en les comunitats en què coexisteix més d'una varietat lingüística. A Europa, fins al segle XV, els poders polítics s'estenien en petits territoris amb comunitats que tenien una única llengua, amb comunicacions escasses i amb unes normes jurídiques, majoritàriament consuetudinàries. Les primeres normes de dret lingüístic es dictaren per impulsar les llengües vulgars i afavorir la comunicació amb la ciutadania i aquest és el sentit, en el cas del català de la constitució «Per que los laics», de Carles I, aprovada a les Corts de 1542, que ordenava redactar en català els testaments.

El coneixement i l'ús d'una varietat lingüística depenen més sovint de factors econòmics, polítics i socials, que no pas lingüístics. I, per això, les llengües, o més ben dit, les comunitats que les parlen, que volen ser presents en tots els àmbits de

la vida cultural, econòmica i social es doten d'un entorn jurídic favorable. Pel que fa a la llengua catalana, l'ordenament jurídic actual és divers per la fragmentació administrativa del domini lingüístic. El Principat d'Andorra l'ha tinguda sempre com a única llengua oficial, consagrada per la Constitució de 1993 i la Llei d'Ordenació i Ús de la llengua oficial de 1999. Després del franquisme i amb la restitució de les institucions democràtiques, els estatuts de Catalunya (1979), la Comunitat Valenciana (1982) amb la denominació de valencià, i les Illes Balears (1983) van declarar l'oficialitat del català, juntament amb el castellà. Totes tres comunitats empenyeren polítiques públiques en matèria lingüística i van dictar també legislació normalitzadora. Amb la Llei de Normalització Lingüística de Catalunya (1983) el català torna al paisatge de pobles i ciutats, a l'administració catalana, al sistema educatiu obligatori i als mitjans de comunicació públics. La Llei de Política lingüística de 1998 en reforça la presència a àmbits com el de les indústries culturals, els mitjans de comunicació privats, l'àmbit judicial, l'atenció al públic i la senyalització comercial. València disposa de la Llei d'ús i ensenyament del valencià des de 1983, i les Illes Balears de la Llei de normalització lingüística de 1986. Continua sense reconeixement jurídic a la Franja d'Aragó i a la comarca murciana del Carxe. El Consell General dels Pirineus Orientals, amb competències únicament en carreteres, assistència social i escoles, reconeix el 2008 que és llengua de Catalunya del Nord a França. Per últim, la legislació italiana declara el català llengua municipal a la ciutat sarda de l'Alguer des de 1999.

Actualment, aquest ordenament lingüístic s'articula sobretot a l'entorn del concepte d'oficialitat, un concepte jurídic recent i poc definit de manera consensuada a la doctrina i les legislacions, que és l'eix de la doctrina de Puig Salellas. Com ell diu, l'oficialitat no és una propietat natural de cap llengua sinó un atribut que és atorgat o denegat per un poder polític. Les llengües són oficials al marge de la demografia i el pes social. Aquesta naturalesa se circumscriu a un territori determinat i genera uns drets i uns deures per a la ciutadania i el funcionariat i també unes obligacions per a l'estat que l'ha declarada oficial i per a totes les administracions públiques del territori.

En l'escenari jurídic en matèria lingüística, Puig Salellas adquireix amb els anys un protagonisme indubtable i públicament reconegut. Conscient de la situació de desavantatge de la llengua catalana en relació amb la castellana, segur com estava que la llengua és part indestriable de la identitat, convençut que el Dret és l'eina bàsica del poder que pot restaurar les coses, i coneixedor que perquè el Dret arrela ha de tenir per fonaments principis lògics i ben travats, a partir de 1983 dedicà preferentment la seva reflexió jurídica —i política— a elaborar els conceptes de llengua pròpia, llengua oficial, doble oficialitat i normalització lingüística. Puig deixa constància de les reflexions en una sèrie de textos que evolucionen al compàs de les novetats legislatives i els pronunciaments jurisprudencials. Avui li podem reconèixer el mèrit d'haver influït en les unes i en els altres i d'haver creat una escola catalana a l'entorn d'aquesta vinculació entre el dret i la llengua. Una escola representada d'una manera especial a la Revista de Llengua i Dret, entre els autors de la qual destaquen, sobretot, els professors Antoni Milián i Jaume Vernet.

És per això que oferim la lectura de la majoria dels articles sobre legislació lingüística en conjunt. Els articles que hem seleccionat, elaborats amb rigor jurídic, són profunds, sòlids i lícids. Hi consolidà conceptes, ara clau, com el de llengua pròpia, un concepte col·lectiu amb transcendència territorial que en comporta l'ús institucional preferent; el de llengua oficial, que comporta la impossibilitat d'al·legar-ne el desconeixement amb eficàcia jurídica i, per tant, la presumpció que tothom la coneix i l'obligació dels poders públics d'ensenyar-la; el de doble oficialitat —no, cooficialitat— que se sustenta en la igualtat de les dues llengües oficials i en la llibertat d'elecció per part del ciutadà, amb la correlativa disponibilitat lingüística dels poders públics i dels qui presten serveis d'atenció al públic, cosa que comporta que els servidors públics han d'acreditar-ne el coneixement quan accedeixen al càrrec. I, finalment, el de normalització lingüística, que tendeix al reequilibri jurídic en una situació de desequilibri real i exigeix als poders públics que emprenguin les mesures necessàries per a remoure els obstacles que mantenen la llengua pròpia com a llengua socialment secundària, i les que resulten adequades per a fer-la present en tots els àmbits de la comunicació social. Són principis que avui sustenten la Llei de política lingüística de 1998 i respiren a l'Estatut de 2006. El seu pensament forma part, doncs, de l'arquitectura institucional bàsica de Catalunya.

A través dels estudis sobre dret lingüístic que presentem, travats de manera sistemàtica gairebé a mode de tractat, Puig hi exposa una teoria general de la doble oficialitat lingüística a Catalunya; un sistema jurídicament desequilibrat en favor del català per aplicació del principi de llengua pròpia; i clarament igualitari, pel que fa a l'oficialitat, entre el català i el castellà, sobre la base de la mateixa Constitució. Basteix aquesta teoria jurídica i els principis en què es fonamenta, partint de la legislació conformada per la Constitució Espanyola de 1978 i l'Estatut de Catalunya de 1979, avui plenament vigent d'acord amb l'Estatut de 2006. Va escriure una vintena d'estudis que van ser claus per conformar el Dret lingüístic com una branca científica amb entitat que tenen per fonament la situació de Catalunya però són d'aplicació als altres territoris de l'Estat espanyol en què els estatuts d'autonomia declaren almenys dues llengües oficials i als que reconeixen una llengua pròpia sense rang d'oficial, com Astúries i Aragó. I més enllà del sistema espanyol, el seu pensament jurídic és extrapolable a situacions sociolingüístiques similars, i és útil per a estudiar, jurídicament, la correlació entre llengües que concorren en un territori. Òbviament, també és d'aplicació en territoris on coexisteixen tres llengües oficials, com és el cas, a Catalunya, de la Vall d'Aran, perquè els principis establerts en relació amb l'oficialitat hi són vàlids per a l'aranès, el català i el castellà i els que resulten de la propietat ho són per a l'aranès.

Les Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya organitzades pels Col·legis d'advocats i de notaris de Barcelona i la Càtedra Duran i Bas de la Universitat de Barcelona, i celebrades el 1980 per a l'estudi jurídic sobre l'Estatut del 1979, van oferir a Puig l'oportunitat d'encetar una primera aportació al problema jurídic de la doble oficialitat. Hi tractà les qüestions que suscitava la competència de la Generalitat de Catalunya en matèria de Dret civil i les que plantejava l'ús del català davant l'Administració. Des d'aleshores i gairebé durant vint anys, va anar escrivint, amb profunditat, amb la tècnica d'estudi del Dret privat en què s'interroga sobre la finalitat de la norma i la realitat social a la qual s'aplica sense

admetre mai que la jurisprudència sigui altra cosa que un element de debat i no pas una font d'autoritat inqüestionable. En aquest sentit, els seus textos són combatius amb la jurisprudència i, a voltes, amb la normativa, sempre, però, en l'entorn estrictament jurídic i al marge de posicionaments polítics, respecte dels quals conservà una gran independència de criteri.

Primer, abans de l'aprovació de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya, Puig es planteja la qüestió a l'article «La doble oficialitat com a problema jurídic» partint només dels articles 3 de la Constitució i de l'Estatut i dona resposta a uns plantejaments de l'Audiència de Barcelona i del Tribunal Suprem que, pretesament emparats amb el principi d'igualtat de la ciutadania davant la Llei, consideraven que era contrària a la Constitució qualsevol exigència d'acreditació del coneixement del català per a accedir a la funció pública. Després de la Llei de 1983, Puig se centra de manera crítica en el tractament de l'àmbit oficial i la inexistència de referències clares al principi de llengua pròpia. És clau, en aquest moment, la seva intervenció al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1985-1986) en què perfila la teoria general de la doble oficialitat en el treball «La doble oficialitat lingüística a l'estat espanyol». Una teoria que, poc després, serà assumida parcialment per les tres sentències del Tribunal Constitucional de 26 de juny de 1983 que van resoldre els recursos presentats pel govern de Felipe González contra les lleis de normalització lingüística del País Basc, de Catalunya i de Galícia, les quals, tanmateix, ell considerarà esbiaixades ideològicament i incoherents internament. Tot just publicades les tres sentències, Puig en va fer una anàlisi de conjunt, combativa i intel·ligent, a l'article «La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional». Des d'aleshores, i especialment després de les sentències parcialment contradictòries 69/1988, de 19 d'abril, en matèria d'etiquetatge, 123/1988, de 23 de juny, en relació amb la Llei de normalització lingüística a les Illes Balears, i 74/1989, de 24 d'abril, en matèria d'escriptures públiques, maldà perquè la Generalitat de Catalunya modifiqués la Llei de 1983 per adaptar-la a allò que el Constitucional entenia que s'adequava al bloc de la constitucionalitat i que la llei, per prudència mal entesa, no feia possible.

Al discurs d'obertura del curs de l'Institut d'Estudis Catalans 1989-1990 *La situació jurídica de la llengua catalana*, avui exposà clarament aquest punt de vista. També va analitzar la sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre, en relació amb l'ensenyament en català i la qüestió de la llengua pròpia. La qüestió d'inconstitucionalitat sobre els preceptes de la Llei de 1983 relatius a l'ensenyament el preocupà força: en parlà a l'Acadèmia de Jurisprudència el maig de 1994, comentant l'acte resolutori del Tribunal Suprem; i el 4 d'abril de 1995, analitzant la sentència del Constitucional. A la *Revista de Llengua i Dret* hi publicà «La llengua de l'ensenyament. Comentari a la Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre».

Finalment, un cop aprovada la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, Puig Salellas va escriure cinc treballs, quatre dels quals els podem llegir en aquest volum. Alguns de teoria general, com «Els grans conceptes de la doble oficialitat a la Llei 1/1998, de política lingüística», publicat a la *Revista de Llengua i Dret* el juliol 1998; o «La legislació lingüística a Catalunya: de la Llei de 1983 a la

de 1998» presentat al Col·loqui Internacional sobre polítiques i legislacions lingüístiques comparades, organitzat conjuntament per la Generalitat de Catalunya i el Govern del Quebec l'octubre de 1999. Els altres dos són estudis sectorials: *La legislació lingüística notarial a l'Estat espanyol i a Catalunya*, publicat el 1998 pels col·legis de notaris i de registradors, i «La normativa lingüística i el món socioeconòmic», publicat l'any següent per l'Institut d'Estudis Autonòmics i Marcial Pons. La normativa en matèria lingüística en l'àmbit socioeconòmic era una novetat de la Llei que tenia el precedent dels articles 26 i 27 de la Llei 3/1993, de 5 de març, de l'estatut del consumidor i que es relacionava amb el tema, tan interessadament polèmic els anys 1997 i 1998, del règim sancionador. Si l'elecció de l'article sobre la normativa notarial es basa sobretot en l'anàlisi que en fa un notari; en el darrer, Puig hi fa, de fet, un resum del règim jurídic de la llengua a Catalunya de gran interès.

La meitat dels deu estudis de Puig Salellas que presentem van ser difosos essencialment a la *Revista de Llengua i Dret* que, des de 1983 -ara se'n celebra el quart de segle- edita l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya. No hi hem inclòs altres articles que han estat superats per les circumstàncies o que, per la semblança temàtica o la proximitat temporal en què foren presentats, reiteraven els continguts recollits¹ ni tampoc els publicats a *l'Avui* i *La Vanguardia*. Els agrupem en dos blocs, l'un amb set textos de caràcter general i l'altre amb tres de naturalesa sectorial: la normativa lingüística a la legislació notarial, a l'ensenyament i al món socioeconòmic. Presentem els articles del bloc general, llevat del primer, més global, per ordre cronològic per facilitar-ne una lectura en clau històrica que orienta de la complexitat i dificultat el procés d'elaboració d'un marc normatiu mínimament favorable a la llengua catalana com a part del procés històric de la Catalunya dels darrers trenta anys. Obrim el primer bloc amb la reflexió política expressada a «Llengua i dominació política», publicat el 1989 a la *Revista de Llengua i Dret*. Puig, a partir de l'anàlisi de la Constitució, dels estatuts, de la jurisprudència del Tribunal Constitucional i també de les lleis de normalització i política lingüística estableix les bases conceptuals sobre la llengua pròpia, la doble oficialitat i la normalització i analitza el pas de la llei de normalització lingüística de 1983 a la de política lingüística de 1998.

Reproduïm els textos en la versió original, acompanyats de les notes que hi constaven. Per a contextualitzar-los i posar-los en relació entre ells, els encapçalem

¹ Els articles de Puig Salelles sobre dret lingüístic que no incloem en aquest volum són:

«L'ús del català davant l'administració». *Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. Barcelona: Càtedra Duran i Bas i d'altres, 1980.

«La Llei de normalització lingüística a Catalunya i l'àmbit oficial». *Revista de Llengua i Dret*. Núm. 3, abril de 1984.

«La situació actual de la doble oficialitat lingüística a Catalunya. Dret lingüístic». *Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1989.

«Conceptos básicos de la doble oficialidad». *Revista de Llengua i Dret*. Núm. 14, juliol de 1990.

«La llengua a l'Administració estatal». *Revista de Catalunya*. Núm. 68, novembre de 1992.

«Els jutges i l'idioma». *Revista de Catalunya*. Núm. 94, març de 1995.

«La llengua i el contracte d'assegurança». *Revista de Catalunya*. Núm. 102. Desembre de 1995.

«Un nuevo ámbito de desoficialización de la lengua catalana». *El Registro mercantil*. Revista Jurídica de Catalunya. Núm. 4. Desembre de 1997.

«El marc constitucional i estatutari i la llei de política lingüística». *Jornades sobre la Llei de política Lingüística* (Barcelona, 19 i 20 de febrer de 1998). Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics, 1999.

amb un comentari que allhora que en fa de resum, en subratlla els aspectes més rellevants amb les referències necessàries al marc estatutari actual. Amb l'objecte de facilitar la lectura dels treballs, incorporem en annex la Llei de normalització lingüística de 1983 i la Llei de política lingüística de 1998, normes a les quals Puig fa referència sovint. També reproduïm part dels fonaments jurídics de les sentències del Tribunal Constitucional 82, 83 i 84/1986, de 26 de juny de 1986, relatives a les Lleis de normalització lingüística del País Basc (fonaments 1 a 6), Catalunya (tots els fonaments) i Galícia (fonaments 1 i 2), que Puig comenta i critica, així com tots els de la 123/1988, de 23 de juny, en relació amb la Llei de normalització lingüística a les Illes Balears, perquè completa els anteriors; els de la 74/1989, de 24 d'abril, en matèria d'escriptures públiques per l'interès que té en matèria competencial; els 46/1991, de 28 de febrer, en relació amb l'exigència d'acreditació de coneixement del català per a l'accés a la funció pública de la Generalitat, de gran transcendència pràctica, conseqüència de les tres sentències de 1986; i la 337/1994, de 23 de desembre, en relació amb l'ensenyament en català; s'hi tracta, per primer cop obertament, el concepte de llengua pròpia i Puig hi dedica un dels treballs d'aquest llibre.

Publiquem les lleis en català i les sentències del Constitucional en la llengua original castellana en què es van dictar perquè és en aquesta llengua, sense traduir-les, que les cita sempre Josep Maria Puig Salellas, segurament per testimoniar que tota la normativa legal que dóna suport al català es jutja i es valida en castellà per un tribunal integrat gairebé exclusivament per persones del grup social de parla castellana que regeix, des de fa més de tres segles, els destins de l'Estat en nom del qual es pronuncien.

Volem fer constar la col·laboració de la *Revista de llengua i dret*, de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya, canalitzada pel seu director, el professor Antoni Milián, que ha permès de reproduir la meitat dels articles que componen aquest volum; també la col·laboració de l'Institut d'Estudis Autònoms, l'Institut d'Estudis Catalans, la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i el Col·legi de Notaris de Catalunya han permès de complementar-los amb la resta dels textos que editem. Agraïm a Maria Llum Aleu, vídua de Josep Maria Puig la seva confiança en el nostre projecte; i a Lola Fisac, de Marcial Pons, la facilitat amb què hem pogut treballar. D'una manera especial, deixem escrit l'agraïment a la Fundació Noguera per haver volgut assumir-ne íntegrament l'edició amb la voluntat de posar a disposició d'estudiosos i lectors els textos essencials del notari Puig Salellas sobre doble oficialitat i llengua pròpia, part important del llegat intel·lectual que n'hem heretat.

JOSEP M. PUIG SALELLAS, L'IMPULSOR

Abans d'entrar a fons a llegir els articles de Puig Salellas sobre dret lingüístic, parlem primer de l'autor, impulsor i protagonista de les principals aportacions per a la configuració del dret lingüístic del català. Parlar de Puig Salellas és parlar d'un dels juristes catalans més destacats de la darrera meitat del segle xx, d'una trajectòria original que va més enllà de l'exercici de la professió i l'estudi teòric i pràctic de les institucions jurídiques. La seva concepció del Dret, construïda des d'una perspectiva pròpia del Dret privat i projectada sobre la globalitat de l'Ordenament jurídic, a la manera dels clàssics, l'allunya de concepcions dogmàtiques i de l'adhesió indiscriminada a les normes ni tan sols per raons de legitimitat democràtica ni de tradició o arrelament. Ben al contrari, Puig parteix sempre de l'anàlisi sociològica de les institucions jurídiques, en cerca de la racionalitat i la utilitat i les rebat obertament sempre que, a parer seu, no la sostenen o l'han perduda. Jurista actiu, va participar en corporacions jurídiques i civils diverses a través de les quals va saber influir, sempre amb discreció, en l'evolució del Dret català amb una actitud políticament independent i socialment crítica.

Havia nascut a Girona el 12 de febrer de 1924, fill d'Ignasi Puig Bayer, natural de Lleida i aleshores catedràtic de geografia i història de l'institut de la ciutat; i de Concepció Salellas i Llobet, pubilla de Can Salellas, antiga casa pairal de Cruïlles¹.

¹ Per ampliar la biografia de Puig Salellas, vegeu FOLLIA, Robert. «In memoriam Josep M. Puig Salellas». Barcelona: *Revista Jurídica de Catalunya* 1/2008; JOU, Lluís. «Entre el rigor i la ironia, amb lucidesa»; i LÓPEZ BURNIOL, Juan-José. «Puig Salellas, un patriota d'avui». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 48. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, desembre 2007.

La premsa es va fer ressò de la seva mort, succeïda el 26 de maig de 2007, amb articles d'opinió i biogràfics. GAY, Eugeni. «El pragmatismo descrito por Pla». *La Vanguardia* (28 de maig); JOU, Lluís. «Josep Maria Puig Salellas, más que un notario», *El País* (28 de maig); JOU, Lluís, «Un ciutadà lúcid», *Avui*, (30 de maig); LÓPEZ BURNIOL, Juan-José, «Elogi de Puig Salellas», *El Periódico de Catalunya* (28 de maig); TORRENT, Francesc. «En homenatge a Josep Maria Puig Salellas», *El Punt* (29 de maig).

A finals del 2007 se celebraren sessions d'homenatge en record seu a la Comissió Jurídica Assessora, amb parlaments a càrrec de Tomàs FONT i Josep-Enric REBÉS; l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació el 23 d'octubre, en què el glossà Robert FOLLIA; el Col·legi de Notaris de Catalunya, el 7 de novembre, en un acte en què parlaren Lluís JOU, Juan-José LÓPEZ BURNIOL i Jordi PUJOL i la Reial Acadèmia de Ciències Econòmiques i Financeres; i el 24 d'abril de 2008, en què ho feren Joan Josep PINTÓ, Francesc GRANELL i Joan-Francesc PONT. Es poden llegir els textos a la pàgina web dedicada a la memòria de l'il·lustre jurista català (<http://puigsalellas.pcweb.es/>).

L'origen familiar és, en Puig, més que anecdòtic perquè, com reconeix a la introducció del seu llibre *Història difícil de quatre dones* «...sempre m'he considerat un més dels Salellas (...) en aquesta expressió no hi ha ni el més petit rastre de color blau: simplement, parlem de pagesos» que «des del segle xv fins al xx van viure i treballar a l'Empordà passant (...) de simples pagesos que conreaven les terres que tenien en domini útil, fent la corresponent prestació al senyor —els Cruilles i el monestir de Sant Miquel de Cruilles fonamentalment, a ciutadans que, des de la capital, administraven el seu patrimoni»². No hi ha dubte que aquest arrelament secular va condicionar la seva visió del món, el punt des del qual, intel·ligent i observador, es mirava l'entorn³.

Puig Salellas es va llicenciar en Dret i en Història a la Universitat de Barcelona i guanyà les oposicions a notaries el 1953; el 15 de setembre d'aquell any va prendre possessió de la notaria de Ponts. El novembre de 1958 va passar a Tarragona, per nova oposició, on exercí fins a l'octubre de 1970, any en què prengué possessió de la notaria de Barcelona, situada a la Diagonal, fins a la jubilació el 1994. El fet d'haver exercit sempre a Catalunya va modelar la seva manera de considerar el món. Si a Ponts i a Tarragona la seva activitat se centrà sobretot en la professió i la vida familiar⁴, tot just arribat a Barcelona va emprendre una activitat corporativa, acadèmica i cívica intensa. Ben aviat va formar part de la Junta directiva del Col·legi de Notaris de Barcelona, com a censor, primer, i entre 1976 i 1980, justament els anys de la transició, en va ser degà. Va contribuir a la renovació d'aquesta corporació de Dret públic que representa el Notariat català i, també, va influir en el procés de recuperació democràtica del país. Encara en l'àmbit estrictament notarial, destaquem que va ser secretari del patronat de la Fundació Noguera des de la seva institució l'any 1976. Aquesta fundació la va instituir el també notari il·lustre Raimon Noguera de Guzmán, que havia estat, com ell, degà del Col·legi de Notaris⁵ i va ser l'arxiver de protocols de Barcelona durant anys, amb la voluntat bàsica de promoure els protocols notariais com a font de recerca i procurar l'edició d'estudis històrics que hi tenen relació, a més de llibres de privilegis i cartorials medievals. L'any 1996, en morir Lluís Figa Faura, va rellevar-lo en la presidència de la fundació. Puig Salellas ha estat el motor i l'ànima de la fundació tant els onze anys que en va ser secretari com els dotze que la va presidir⁶. En reconeixement de la seva tasca en favor del Dret civil i la seva actuació al capdavant del Col·legi, la Generalitat de Catalunya atorgà a Puig Salellas la Creu de Sant Jordi l'any 1983. Va morir el 26 de maig de 2007 a Barcelona als 83 anys.

² PUIG SALELLAS, Josep M. *Història difícil de quatre dones*. Barcelona: Edicions 62, 2008. pàg. 7 i 268.

³ Vegeu, pel que fa a la història familiar: PUIG SALELLAS, Josep M. *De remences a rendistes: els Salellas (1322–1935)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1996. Col·lecció Estudis, núm. 9.

⁴ A Tarragona, col·laborà amb l'activitat de la llibreria de La Rambla, inaugurada el 1968 amb presència de Joan Fuster, i també amb la Cambra de la Propietat Urbana.

⁵ Ho fou entre 1966 i 1968.

⁶ La fundació ha editat més de dues-centes obres: els inventaris d'arxius de protocols de Catalunya, les transcripcions de protocols antics, de cartularis i de llibres de privilegis locals, a més de les edicions dels *Costums de Tortosa* i del *Consolat de Mar*; també ha organitzat dos congressos sobre història del notariat català i concedeix cada any les beques que honoren el nom del fundador.

La vàlua i les aportacions de Puig van conduir-lo a formar part de nombroses institucions i comissions de treball i representació, jurídiques i ciutadanes, més enllà de les estrictament notariales. Des del moment en què fou restaurada pel president Tarradellas fins al 2005, fou membre de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya⁷, que el 2008 ha celebrat el 75è aniversari de la seva creació i el 30è del seu restabliment, i que entre 1990 i 2005 també formà part de la seva Comissió permanent. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans, en va presidir la Secció de Filosofia i Ciències Socials. Subratllem-ne les col·laboracions darreres. L'*Informe de l'Institut d'Estudis Catalans al Parlament de Catalunya sobre la reforma de l'Estatut* el 6 de maig de 2004, dictamen demanat pel nostre legislatiu a l'acadèmia catalana, la redacció del qual li havia encomanat l'aleshores president Josep Laporte. També poc abans del referèndum sobre l'Estatut, en un acte convocat per l'Institut, va analitzar-ne els continguts; en particular; hi tractà el reconeixement dels drets històrics i hi subratllà que l'Estatut del 2006 s'havia d'inscriure en el marc d'un procés històric de recuperació institucional que començà el 1914 amb la Mancomunitat i continuà al llarg del segle xx amb els textos de 1932 i de 1979⁸. Encara el 2 de maig de 2007 obria el Curs d'alts estudis sobre cultura, política i societat (1907-2007: *Deu testimonis del segle XXI. Deu lliçons per al segle XXI*), a la seu de Barcelona de l'Institució acadèmica, amb la ponència dedicada a la figura d'Enric Prat de la Riba *El procés de recuperació institucional*⁹.

Entrà a l'Acadèmia de jurisprudència i legislació de Catalunya el gener de 1979 i en fou secretari entre 1984 i 1988 i censor entre 1992 i 1997. També fou membre de la Reial Acadèmia de Ciències Econòmiques i Financeres, i de la Cambra de Comerç de Barcelona entre 1990 i 1998, en la qual presidia la comissió d'assumptes jurídics; formà part també del seu Tribunal Arbitral del Consolat de Mar des de 1996 fins a la seva mort. A banda de la participació en organismes i institucions de l'entorn jurídic i acadèmic també s'implicà en nombroses entitats civils. Sense ànim d'exhaustivitat, destaquem-ne la participació en el relançament d'Edicions 62 del consell d'administració de la qual va formar part; en el procés inicial de la fundació de l'*Avui*; en la represa, sota la direcció de Max Canher, de la *Revista de Catalunya* l'octubre de 1986, formà part del patronat de la seva fundació¹⁰ i del Consell de redacció; i fou membre de la Consultiva d'Òmnium Cultural¹¹.

És indiscutible la seva contribució i influència significativa, sovint directa i personal, en el procés d'actualització i desenvolupament del Dret civil català. Abans de la recuperació de l'autonomia, participant als seminaris de la Càtedra Duran i Bas de la Universitat de Barcelona, en la qual exercí la docència amb el catedràtic

⁷ Presidida successivament per Ramon FAUS i ESTEVE, Josep M. VILASECA i MARCET i Josep E. REBÉS.

⁸ *El nou estatut: el reconeixement dels drets històrics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2006.

⁹ Tot i haver-la elaborada íntegrament, per raons de salut, no la va poder llegir personalment.

¹⁰ Amb Max Cahner, Joan Guitart, Martí de Riquer, Miquel Tarradell i Albert Manent.

¹¹ A més, el 2002, arran de la dificultat electoral que va viure l'entitat, se li va encomanar de modificar-ne els estatuts i preparar-ne el reglament electoral. També va participar a l'Observatori de l'Estatut que va promoure l'entitat entre 2004 i 2006, al consell de redacció del setmanari *El món*, la fundació del Congrés de Cultura Catalana i la Fundació Trías Fargas.

López Jacoiste, i en el II Congrés Jurídic Català de 1971. A partir de 1980 i fins al 2007¹², per mitjà de comissions tècniques diverses que tenien per objecte la redacció d'avantprojectes de Llei, entre les quals la de reforma de la Compilació de 1960 (1984), la de reforma de les l·legítimes (1990), la del Codi de successions (1991) i la de reforma del règim matrimonial de béns (1993). Puig va formar part de l'Observatori de Dret Privat de Catalunya des de la creació l'any 2000 i en presidí la Comissió d'harmonització. El 1991 contribuí a la creació de la comissió de juristes en defensa del Dret civil català, com a resposta de la societat civil a la impugnació de la Llei de filiacions davant del Tribunal Constitucional per part del Govern de l'Estat.

La dedicació a l'estudi de les societats mercantils, les competències exclusives de la Generalitat de Catalunya en matèria de Dret Civil¹³, les relacions entre cònjuges i les l·legítimes, de les quals es convertí en un molt ferm detractor, el va portar a elaborar un corpus de textos de dret que remarquen sempre els aspectes més sociològics de la interpretació de les institucions i busquen en el Dret solucions pràctiques als problemes de cada moment.

Convençut del paper crucial de les universitats en la construcció de les societats avançades, quan el 1988 se'n van crear els consells socials, va ser el primer president del Consell Social de la Universitat de Barcelona, en temps dels rectorats de Josep M. Bricall i d'Antoni Caparrós, càrrec que va exercir fins al 1999, de manera brillant. En deixar-lo, la Universitat li va concedir la Medalla d'Or i, poc després de la seva mort, li ha dedicat una sala a l'edifici de la Gran Via.

A partir de 1980 Puig es va interessar profundament per la doble oficialitat i, de manera més general, per l'estudi de l'estatut jurídic de la llengua, centrat en el sistema de la Constitució de 1978 i de l'Estatut de 1979. Va anar més enllà de l'estudi acadèmic, s'hi va implicar personalment fins a esdevenir un molt peculiar activista de la llengua. Així, l'evolució de la normativa lingüística va esdevenir un dels seus punts bàsics d'interès; es va incorporar en el Consell de redacció de la *Revista de llengua i dret* des dels inicis. El número primer, de juny de 1983, ja en publica un article seu. Hi va col·laborar de manera continuada fins que va morir. Hi va publicar set articles. Ell, que havia participat a la comissió permanent del Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), va ser un dels promotors del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1985-1986). Fou justament a proposta seva que s'hi va dedicar una àrea específica de Llengua i Dret que, després d'un any

¹² El 1972 va presentar a les Jornades sobre Dret aragonès, celebrades a Jaca, la ponència *La regionalidad en la adquisición de la nacionalidad*, publicada a *Anuario de derecho aragonés*, XVI (1972-1973), pàg. 309-318, on defensava posicions radicalment contràries a les llavors vigents. Subratllem que la seva posició va passar a l'article 7.2 de l'Estatut d'Autonomia de 1979 i, d'allà, a l'article 3.2 de la Compilació del Dret Civil de Catalunya, text refós de 19 de juliol de 1984, a l'article 11-3.3 del Codi Civil de Catalunya amb la Llei 29/2002, de 30 de desembre. Primera Llei del Codi Civil de Catalunya i, encara, 14.2 de l'Estatut d'Autonomia de 2006.

¹³ Vegeu, entre d'altres, *Revista Jurídica de Catalunya; Autonomies, Revista catalana de Dret públic; Revista de Llengua i Dret; Revista de Catalunya; La Notaria; Anuario de Revista Tècnica de la Propiedad Urbana de la Cambra de la Propietat Urbana de Tarragona; Revista de Derecho Notarial; Anales de la Academia Matritense del Notariado*, així com les seves participacions als materials de les Jornades de dret català de Tossa de Mar i en gran nombre d'obres col·lectives, tant de Dret privat com públic.

d'activitat, va celebrar les sessions finals a Andorra la Vella el maig de 1986. Puig es va il·lusionar amb aquest projecte que li permeté d'establir contacte amb un grup de juristes joves als quals interessà i comprometé en la reflexió i estudi de la matèria. Els treballs de l'àrea, editats pel Congrés i per l'Institut d'Estudis Autònoms¹⁴, constitueixen un corpus format per articles generals a càrrec seu, amb *La doble oficialitat lingüística a l'estat espanyol*, i dels professors Antoni Mirambell, Antoni Font, Antoni Milià i l'advocat Josep M. Vilaseca i Marcet; així com d'altres articles sobre aspectes sectorials com són notaries, registres, administració de justícia o antroponímia.

En acabar el Congrés, Puig Salellas va formar un grup d'opinió cohesionat que, dos o tres cops l'any fins a finals de 1991, convocava al seu despatx per intercanviar-hi i discutir-hi informació sobre normativa i jurisprudència recent. Així, per mitjà del consell de redacció de la *Revista de Llengua i Dret*, de l'Àrea de Llengua i Dret del Congrés i gràcies a la seva capacitat de relació va bastir una escola catalana que contrarestava la tendència immobiliària de les audiències de Barcelona i Catalunya i del Tribunal Suprem. De fet és el que ell mateix es proposava: «... des de l'òptica de les llengües territorials s'imposa l'ordenació d'un gran esforç dialèctic, a fi de definir els termes correctes en què s'han d'interpretar els conceptes essencials de la doble oficialitat espanyola, fent èmfasi en la tesi igualitària de la Constitució i en l'aportació estatutària del concepte de propietat lingüística...»¹⁵.

A partir de 1988 es manifestà partidari, de paraula i també per escrit, de reformar la Llei de normalització lingüística de Catalunya de 1983. I, de fet, la Llei de política lingüística de 1998 acull força de les seves idees jurídiques. Des de la seva constitució el 1994, formà part del Consell Social de la Llengua Catalana, i des que es va crear el 2001 fins al 2005, fou membre del seu consell permanent. No amb menys intensitat, i de manera especial a partir de 1991, Puig es preocupà pel tractament discriminatori que rebia Catalunya per part de l'Estat, en matèria de finançament, d'inversions i de reconeixement cultural¹⁶. Sovint dissentia de l'excessiva prudència del poder de la Generalitat de Catalunya i ho manifestava amb plena independència de criteri en els mitjans de comunicació, principalment a l'*Avui* i *La Vanguardia*, i també en diverses obres col·lectives¹⁷. La caiguda del Mur de Berlín l'octubre de 1989, i els processos d'autodeterminació que se'n derivaren als països bàltics, als de l'antiga Unió Soviètica i als Balcans, el dugueren a interessar-se per la doctrina jurídica de l'autodeterminació. Així, l'octubre de 1992, a partir de la crisi generada per la independència d'Eslovènia i de Croàcia, pronuncià el discurs d'obertura del curs de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació *El dret a*

¹⁴ Col·lecció oficial dels treballs del Congrés: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VI Àrea 5. Llengua i Dret*. Barcelona-Andorra, 1987. I Col·lecció d'estudis de l'Institut d'Estudis Autònoms. *Llengua i dret. Treballs de l'àrea 5 del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona Andorra 1986*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 1987.

¹⁵ *La doble oficialitat lingüística a l'Estat espanyol*. Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VI Àrea 5. Llengua i Dret. Barcelona-Andorra: 1987, reproduït en l'apartat tres d'aquest volum.

¹⁶ És indicatiu el seu article «La reforma ineludible de l'autonomia». Barcelona: *Revista de Catalunya* núm. 50, març de 1991.

¹⁷ Vegeu la seva participació a Catalunya i Espanya a l'obra col·lectiva editada per iniciativa d'Omnium Cultural. *Una relació econòmica i fiscal a revisar*. Proa. Barcelona, 1988. Col·lecció La Mirada.

*l'autodeterminació i els darrers esdeveniments europeus*¹⁸. Divulgà les que, a parer seu, eren les bases que fonamenten la juridicitat i la legitimitat de l'exercici d'aquest dret col·lectiu amb la seva participació a jornades com, entre d'altres: *Qui mana a Catalunya?* organitzades per la fundació ACTA el 1989, les Jornades sobre nacionalisme català celebrades a Vic i a Mallorca entre 1990 i 1993 o les Jornades sobre l'autodeterminació del poble català, a Lleida el 1999¹⁹.

El 2003 publicà un assaig polític *Catalunya: la penúltima cruïlla* en el qual, després d'una anàlisi històrica de la relació de Catalunya amb Espanya i d'un resum crític de la jurisprudència del Tribunal Constitucional, i no només en matèria de llengua, aprofundeix, amb mètodes de jurista pràctic, en el vell concepte dels drets històrics que, sobre la base del constitucionalisme pactista medieval reformulat per Vicenç Vives, actualitzats i vistos des d'una òptica moderna i democràtica, fonamentava en una mena de doble pacte entre la societat civil i els poders públics, entre Catalunya i l'Estat amb una visió que no descartava cap hipòtesi de futur. El llibre recull molts dels plantejaments que havia expressat a la premsa general en matèria d'autodeterminació, de finançament, d'autonomia i de competències en matèria de dret civil i de llengua²⁰.

Qui fou, doncs, el notari Puig Salellas? Un representant arquetípic de l'anomenada societat civil catalana, una persona intel·ligent i amb criteri propi, sempre independent, un jurista compromès amb la professió, el país i les institucions que els representen i governen. Hi ha un aspecte que interessa especialment des de l'òptica d'aquest llibre, és, sobretot, iniciador d'una disciplina jurídica nova a Catalunya, i gairebé també al món, que és el Dret lingüístic al qual va atorgar certa autonomia acadèmica al marge del dret administratiu i formulant uns conceptes clau que tenen vocació de permanència i, amb tota seguretat, poden ser d'aplicació general.

Com veurem en els textos que segueixen, la teoria jurídica elaborada per Puig reposa en els conceptes fonamentals de llengua pròpia a la qual imprimeix el doble caràcter territorial i institucional; de llengua oficial del qual fa derivar la impossibilitat d'al·legar-ne vàlidament el desconeixement; de doble oficialitat del qual deriven els principis d'igualtat, indivisibilitat i autonomia i les conseqüències fonamentals de dret d'elecció de llengua del ciutadà i de disponibilitat lingüística del funcionari; i de normalització lingüística que comporta la competència de la Generalitat de Catalunya per a la regulació del fet lingüístic i els usos de les llengües oficials. Aquest, el tema de la competència exclusiva de la Generalitat en matèria de llengua era per a ell un tema clau, ara admès parcialment a l'article 143 de l'Estatut de 2006.

¹⁸ L'editorial del núm. 38 de la *Revista de Catalunya* (febrer de 1990) intítulat *Consideracions entorn del dret d'autodeterminació*, publicat amb motiu de la proposició no de llei del Parlament de Catalunya sobre el dret a l'autodeterminació presentada per Cahner, sembla fet, o influït profundament, per PUIG sobretot quan remarca les diferències entre la perspectiva política i la perspectiva jurídica de dret d'autodeterminació i la seva formulació a la Constitució i l'Estatut de 1979. És un dels pocs editorials no signats de la revista.

¹⁹ Podeu veure'n la participació en el volum *Exercir l'autodeterminació: Perspectives per al poble català al segle XXI*. Lleida, Pagès editor. 2001.

²⁰ PUIG SALELLAS, Josep M., *Catalunya; la penúltima cruïlla*. Barcelona: Edicions 62, 2003. (Llibres a l'abast, núm. 382).

Confiem que aquest llibre, a més d'un homenatge a l'autor dels articles que recullen, faci créixer el corpus de doctrina jurídica en matèria de llengua, faciliti el seguiment crític de l'evolució de la jurisprudència i de la normativa de l'Estat, de la Generalitat i de la resta de comunitats amb llengua pròpia i sigui d'interès als estudiosos de l'ordenament jurídic en matèria lingüística, especialment per als qui creuen que la llengua catalana, com el mateix Puig Salellas diu, ha de ser l'única, la normal, la preferida i la necessària a la nostra societat i en el nostre àmbit.

ESTER FRANQUESA i LLUÍS JOU